

6. EU Consumer Law / Paolisa Nebbia, Tony Askham. – London: Richmond, 2004. – 316 p.; Stearns P. Consumerism in World History. 2nd Edition. – Trowbridge: Routledge, Taylor and Francis Group. – 2006. – 164 p.
7. Московская Н. Стандартное решение // Эконом. известия. – 2007. – № 19.
8. Офіційний сайт ISO // www.iso.org
9. Луценко Д. Адаптація українського законодавства до європейських вимог: дослідження гармонізації системи технічного регулювання // Аналітика – публікації – лабораторія законодавчих ініціатив – www.parlament.org.ua.
10. Офіційний сайт Міжнародної електротехнічної комісії // www.iec.ch
11. Офіційний сайт Схеми СВ ІЕСЕЕ // www.iecee.org
12. Офіційний сайт Європейського комітету зі стандартизації // www.cen.eu
13. www.wto.org
14. Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 12. – Ст. 101.
15. Про затвердження Порядку здійснення процедури призначення органів з оцінки відповідності продукції, процесів та послуг вимогам регламентів: Постанова КМУ № 59 від 24.01.2007 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 6. – Ст. 223.

УДК 341:340.116

Т.Р. Короткий

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРАВОВА СИСТЕМА» ТА «СИСТЕМА ПРАВА» ЩОДО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Міжнародне право є складною, автономною і багатокомпонентною системою. Важливою проблемою є чітке визначення змісту понять «правова система» та «система права» щодо міжнародного права, їх структури, порядку взаємодії між окремими компонентами і, нарешті, відмінності національно-правових систем від міжнародної правової системи.

Виявлення особливостей, сутності міжнародного права як системи права є умовою для подальшого поглибленого вивчення суті міжнародного права, його упорядкування і внутрішньої організації його елементів і компонентів. З'ясування характеристик міжнародного права як правової системи – це визначення його соціального характеру, його ролі, можливостей у сучасному міжнародному співробітництві. Без знання компонентів правової системи міжнародного права неможливе якісне підвищення ефективності його функціонування, зміна взаємодії із спорідненими компонентами міжнародної системи. Значення вивчення міжнародної правової системи полягає в тому, що вона, на відміну від інших правових понять і явищ, спрямована за межі безпосередньо міжнародного права. Такий погляд обумовлює вивчення її в «низці» та взаємодії із «зовнішнім» середовищем (тобто з факторами, що визначають її розвиток і функціонування [1], такими як міжнародні відносини, міжнародна мораль, міжнародна правосвідомість).

Щодо міжнародного права використовують терміни «правова система» та «система права». Так, наприклад, професор В.І. Кузнецов зазначає, що «міжнародне право – це особлива правова система, яка складається з прин-

ципів і норм, що регулюють відносини між її суб'єктами» [2]. М.Ю. Черкес відзначає, що «міжнародне право – це, як справедливо зазначено в зарубіжній і вітчизняній міжнародно-правовій літературі, особлива система права». І далі: «воно відрізняється від інших правових систем...» [3].

Н.А. Ушаков відзначає, що в реальній дійсності існують дві системи права – право внутрідержавне (сукупність національних прав окремих держав) і право міжнародне – зі своїми специфічними об'єктами й суб'єктами правового регулювання. Причому далі автор звертає увагу на те, що «дуалістичне розуміння права як такого, що утворюється двома хоч і взаємозв'язаними, але самостійними правовими системами (внутрідержавним і міжнародним правом), загально визнано в доктрині як національного, так і міжнародного права» [4].

Наведені приклади показують, що в сучасній науці міжнародного права превалює синонімічне вживання термінів «правова система» та «система права».

І це не дивно, адже, як писав професор Мартен Боос з університету в Утрехті, «фахівці з міжнародного права рідко є фахівцями в галузі теорії права, так само як і фахівці в галузі теорії права рідко є фахівцями з міжнародного права» [5]. Причини цього як суб'єктивні, так і об'єктивні. Не вдаючись в їх аналіз, слід відзначити, що міжнародне право як наука традиційно відокремлено від класичного правознавства і праці з теорії та філософії міжнародного права не вміщуються в традиційні рамки теорії держави і права. У ряді випадків це виправдано, однак загальні категорії, закономірності та принципи не можуть розрізнятися і мати відмінний зміст у рамках теорії права і теорії міжнародного права. Необхідно говорити про Право як соціальний феномен, що складається з двох самостійних, але взаємозв'язаних правових систем – права внутрідержавного і права міжнародного [6]. А якщо так, то й теорія має бути єдиною – теорія права.

Причому в загальній теорії права категорії «правова система» та «система права» мають цілком відмінний зміст і характеристики. У зв'язку з цим необхідно точно з'ясувати їх значення і визначити, який з цих термінів можна вживати щодо міжнародного права. На цю проблему звертає увагу професор С.В. Черниченко, зазначаючи, що «правову систему інколи плутають із системою права» [7].

Звернемося до праць фахівців у галузі теорії права. Насамперед дослідимо значення поняття «правова система». Загальним, попереднім висновком є те, що термін «правова система» багатозначний. Його використовують як характеристику національної правової системи, підкреслюючи її складний, але цілісний і системний характер, як вихідну категорію в порівняльному правознавстві для характеристики сімей правових систем; і значно рідше (йдеться про теорію права) для характеристики міжнародного права. Крім того, С.Г. Восканов звертає увагу на те, що на сьогодні в російській юридичній доктрині щодо терміна «правова система» загальної позиції не вироблено [8].

Класик теорії держави і права С.С. Алексєєв зазначає, що поняття «юридична (правова) система» – «це позитивне право, взяте в єдності з іншими інститутами, які забезпечують його існування і дію. У тому числі – в єдності із судом, правоохоронними органами, із законодавчими установами» [9]. Слід підкрес-

лити, що С.С. Алексєєв у ряді випадків застосовує терміни «юридична система», «національна юридична система» [10].

У марксистсько-ленінській теорії правова система визначається як обумовлена економічним і соціальним устроєм структура права, яка відбиває внутрішню узгодженість і єдність юридичних норм даної держави й одночасний їх поділ на відповідні галузі [11].

Професор А.М. Васильєв зазначає, що «правова система» не відмінє інші юридичні терміни, не є їх синонімом, а «несе самостійне наукове навантаження, позначаючи поняття, синтезуючі на новому рівні наші погляди про всі правові структури життя» [12].

Американський юрист Л. Фридмен розрізняє поняття «право» і «правова система». Правову систему, за Л. Фридменом, не слід розуміти і зводити до набору норм. Право слід розуміти як офіційне право держави у вузькому розумінні, а в широкому – як неформальне, як правову систему. Крім первинних, існують вторинні норми: «як робити право» – правила про процедури, судові процедури, юрисдикцію, суди і суддів, порядок виборів [13].

Сталим висловом є термін «сім'я правових систем», романо-германська сім'я правових систем [14]. Правда, там само С.С. Алексєєв пише про національні системи права англо-американської групи [15]. Існують і національно-правові системи, наприклад російська правова система, українська правова система і т. ін. [16] як види правових сімей – правові системи Далекого Сходу, правові системи Африки і Мадагаскару [17].

На відміну від системи права, системи законодавства, системи джерел права, понять, спрямованих «усередину» структури права, поняття «правова система» спрямоване насамперед «назовні», за її межі. У рамках загальної теорії права правову систему розглядають як одну з підсистем суспільства разом з економічною, політичною, релігійною і т. ін. Правова система визначається як наукова категорія, що дає багатомірне відбиття правової дійсності конкретної держави на її ідеологічному, нормативному, інституціональному і соціологічному рівнях [18].

І хоч позиція юристів-міжнародників схожа з думкою, що домінує в теорії держави і права, в той самий час спостерігається скептичне ставлення до категорії, яка аналізується. Так, професор Е.Т. Усенко пише: «Правова система» – це наукове поняття, нормативно не врегульоване і тому навряд чи доречне... Досить було сказати: «є частиною права...» [19]. Як відзначає І.І. Лукашук, «термін «правова система» використаний для того, щоб уникнути прирівнювання всіх міжнародних норм до законодавства. На відміну від законодавства в правовій системі країни міжнародні норми можуть займати різне положення» [20].

Виникає питання про критерії, на підставі яких слід виділяти правову систему. М.Ю. Черкес зазначає, що міжнародне право відрізняється від інших правових систем «за методами правового регулювання, об'єктом і суб'єктами права, за способами нормоутворення і забезпечення юридичної сили» [21]. Звертаючись до наведеного вище висловлення Н.А. Ушакова, слід дійти висновку про наявність у системі права власного, специфічного об'єкта і суб'єктів

правового регулювання. Причому Н.А. Ушаков звертає увагу саме на специфіку об'єкта: «Об'єктом внутрідержавного правового регулювання є суспільні відносини, що складаються в рамках держави, а об'єктом міжнародно-правового регулювання – суспільні відносини, виникаючі в рамках міжнародного співтовариства держав» [22]. М.Ю. Черкес зазначає, що об'єктом міжнародного права є міжнародні відносини [23]. Повністю погоджуючись з М.Ю. Черкесом та Н.А. Ушаковим щодо відмінностей в об'єкті правового регулювання між внутрідержавним і міжнародним правом, необхідно відмітити, що об'єкт правового регулювання не відбиває якісного рівня у відмінностях між конкретними правовідносинами, правовим інститутом, галуззю права та системою права. Всім цим відносно відокремленим правовим явищам властивий власний, специфічний об'єкт. Другий довід на користь того, що критерієм виділення самостійної правової системи не може бути об'єкт правового регулювання, є притаманна сучасному міжнародному праву властивість дедалі більше впроваджуватися в традиційну сферу регулювання внутрідержавного права, як це відбувається в разі з класичним прикладом щодо міжнародно-правових стандартів прав людини. Причому саме питання про співвідношення міжнародного і внутрідержавного права набуває актуальності саме в період «змазування» меж щодо об'єкта правового регулювання міжнародного і внутрідержавного права. Певною мірою це підтверджує і М.Ю. Черкес, підкреслюючи, що «серед об'єктів правового регулювання сучасним міжнародним правом дедалі більшого значення набувають загальнолюдські, або глобальні, проблеми» [24], тобто об'єкт міжнародного права зазнає змін.

Що стосується використання критеріями поділу суб'єктів права, то, на наш погляд, це більш виправдано. Адже саме суб'єктний склад міжнародного права надає останньому більшість властивих йому особливостей, що відрізняють міжнародне право від внутрідержавного: має йтися не стільки про видовий склад суб'єктів, скільки про особливості зв'язків і відносин між ними. Їх можна визначити як горизонтальні, на відміну від вертикальних у внутрідержавному праві, і, отже, ми приходимо до якісної характеристики міжнародного права. Причому причиною таких відносин є основна властивість, притаманна насамперед державам як основним суб'єктам міжнародного права, властивість, на якій базується сучасна доктрина міжнародного права – суверенітет держав. Підтвердженням останньої тези є висловлення Н.А. Ушакова, згідно з яким «взаємозв'язок між національним і міжнародним правом обумовлюється головним чином головною роллю держави у встановленні як національного, так і міжнародного правопорядку» [25]. Таким чином, основоположною ознакою системи права є суверенітет держави, що обумовлює існування і функціонування і системи права, і правової системи як міжнародної, так і національної.

Як критерій розмежування, виділення правової системи, можна вибрати ознаки, що використовуються для класифікації правових систем. Наприклад, «стиль» – багатоелементний критерій, який запропонували К. Цвайгерт і Х. Кьотц для типології юридичних систем [26].

Факторами, що визначають стиль у рамках теорії правових сімей, є: 1) істо-

ричне походження і розвиток правової системи; 2) доктрина панівної юридичної думки та її специфіка; 3) правові інститути, що виділяються своєрідністю; 4) правові джерела і методи їх тлумачення; 5) ідеологічні фактори [27].

На нашу думку, вказані критерії цілком придатні не тільки для класифікації правових систем по правових сім'ях у рамках порівняльного правознавства, але й повинні застосовуватися як загальні критерії для розмежування правових систем – міжнародної, національних, інтегративних.

Таким чином, можна дійти висновку: правова система більш широке поняття, яке включає поряд з іншими компонентами й систему права. С.Г. Восканов доходить висновку про те, що правова система включає в себе і систему законодавства, і систему права, і цілий ряд інших компонентів [28]. Фактично, справедливо відзначає Т.Н. Нешатаєва, «широке розуміння правової системи, що не зводить її до юридичних норм, цілком виправдане внаслідок того, що воно дозволяє уникнути вузького, нормативістського підходу при дослідженні правових явищ, побачити зв'язок права із соціальними структурами суспільства, зрозуміти механізм їх взаємодії та взаємовпливу» [29].

Стосовно поняття «система права» в теорії права існують такі підходи. На думку С.С. Алексєєва, «система права» означає побудову права як нормативного утворення з його галузями, інститутами та ін. [30]. Як цілісне утворення, система права охоплює всі норми, які діють у тій чи іншій країні, і становить собою складний багаторівневий комплекс, що складається з норм права, правових інститутів і галузей права [31].

С.В. Черниченко визначає поняття «система права» як сукупність чинних правових норм, що групуються в інститути, комплекси інститутів, галузі, підгалузі, які перебувають у певному сполученні один з одним [32].

Спільною якістю, що властива як правовій системі, так і системі права, є системність. Як зазначає Н.А. Ушаков, «залишається, однак, виявити ті конкретні відношення і зв'язки між міжнародно-правовими нормами, які об'єднують їх у цілісну, відносно автономну правову систему. На жаль, питання про системотвірні відносини і зв'язки між нормами міжнародного права у вітчизняній теорії міжнародного права практично не розроблені» [33]. Ми не можемо не погодитися з ученим у питанні значимості аналізу цих явищ з точки зору теорії систем для розуміння сутності й функціонування міжнародної правової системи і системи міжнародного права, однак хотілося б зробити невелике уточнення до наведеної цитати. Найпевніше має йтися не про «автономну правову систему», а про «автономну систему права», оскільки саме останнє утворення носить виключно нормативну природу.

Що стосується правової системи, то, як зазначає професор Г.І. Муромцев, серед правових категорій, що характеризують право як системне явище, категорія «правова система» відбиває найбільш високий рівень абстракції [34].

І правова система, і система права є системами. Але при цьому вони складаються з різноманітних елементів. Як і будь-яким іншим системам, юридичним системам притаманні єдині властивості. За визначенням В.М. Садовського: «Між елементами великої кількості, що утворює систему, встановлюються певні відношен-

ня і зв'язки. Завдяки їм набір елементів обертається на ціле, де кожний елемент стає врешті-решт зв'язаним з усіма елементами і його властивості не можуть бути зрозумілими без урахування цього зв'язку. В свою чергу, властивості системи стають не просто сумою властивостей окремих елементів, що її складають, а визначаються наявністю і специфікою зв'язку і відношень між елементами, тобто конституюються як інтегральні властивості системи як цілого. Наявність зв'язків і відношень між елементами системи і породжені ними інтегративні, цілісні властивості системи забезпечують відносно самостійне, відокремлене існування, функціонування (а в деяких випадках і розвиток) системи» [35].

У системі права діють зв'язки чотирьох рівнів: 1) між елементами норми права; 2) між нормами, об'єднаними в правові інститути; 3) між інститутами відповідної галузі права; 4) між окремими галузями права [36].

Стосовно системи міжнародного права це зазначає професор Н.А. Ушаков, який виділяє такі основні умови системності міжнародно-правових норм:

а) наявність норм загального міжнародного права, які регулюють взаємовідносини між усіма його суб'єктами і яким у своїй основі повинні відповідати норми локальні й індивідуальні;

б) наявність у числі норм загального міжнародного права його основних принципів, що мають характер *jus cogens*, тобто загальнообов'язкового права; їм повинні відповідати як решта норм загального міжнародного права, так і локальні й індивідуальні;

в) наявність у міжнародному (а також у внутрідержавному) праві безпосередньо в ньому закріплених правил, частіше ж правил-постулатів, що припускаються, які стосуються взаємовідносин і взаємозв'язку між нормами: вимоги несуперечності міжнародно-правових норм імперативним нормам загального міжнародного права, зокрема основним принципам міжнародного права; правила про умови дійсності норм, тобто про умови набрання ними чинності; про неретроспективність норм, за винятком спеціальної угоди про надання їм зворотної сили; про зміну чинної норми або її скасування наступною нормою аналогічного змісту; про переважну силу спеціальної норми щодо норми загальної, тобто такої, що встановлює загальне правило [37].

Фактично йдеться про взаємозв'язки між елементами в рамках системи міжнародного права. У правовій системі взаємодіють зовсім інші компоненти, і характер зв'язків між ними інший.

Говорячи про компоненти правової системи, професор Ю.А. Тихомиров виділяє: а) праворозуміння – правові погляди, правосвідомість, правова культура, правові теорії і концепції, а також правовий нігілізм; б) правотворчість як пізнавальний і процесуально оформлений спосіб підготовки та прийняття законів і інших правових актів; в) правовий масив – структурно оформлена сукупність офіційно прийнятих і взаємозв'язаних правових актів; г) правозастосування – способи реалізації правових актів і забезпечення законності.

А.М. Талалаєв виділяє три правових явища, що визначають правову систему: об'єктивне право як сукупність юридичних норм, юридична практика і правова ідеологія [38].

Л. Фридмен у правовій системі виділяє такі компоненти: державні інститути (органи), чинні правила й норми, зразки поведінки, що включають поряд із законом велику кількість конкретних рішень і дій, нарешті, правова культура як ставлення людей до права, їхні переконання, цінності, ідеали й очікування [39].

На думку професора Г.І. Муромцева, правова система включає в себе такі різномірні елементи: 1) доктринально-філософський, або ідеологічний (праворозуміння, поняття і категорії права і т.д.); 2) нормативний, тобто сукупність чинних у суспільстві правових норм; 3) інституційний, тобто юридичні установи – правотворчі та правозастосовні; та 4) соціологічний, тобто правовідносини, застосування права, юридична практика. При взаємодії правової системи із «зовнішнім середовищем» одні її елементи виконують динамічну функцію, інші – статичну функцію. Перші з них включають правотворчість, застосування права, правовідносини і т. ін., другі – доктрину, інститути й норми права, структуровані як по «горизонталі» (система права), так і по «вертикалі» (система джерел права) [40].

Ми не бачимо підстав не використовувати вказані підходи до вивчення елементів правової системи міжнародного права, до проведення відмінностей між правовою системою міжнародного права і системою міжнародного права.

У результаті проведеного аналізу слід дійти таких висновків.

1. Співвідносячи поняття «правова система» і «система права», продуктивніше враховувати, що це різні поняття, перше з яких відбиває багатоконпонентність права як соціального явища, його цілісний характер, наявність у його структурі різноманітних компонентів, що забезпечують його функціонування.

Система права характеризує нормативну структуру права, системні зв'язки між його нормами, визначення побудови, субординацію і зв'язки між ними, об'єднання їх у комплекси.

2. У зв'язку з викладеним ми не згодні з думкою С.Г. Восканова про те, що «правова система» – більш цілісне утворення порівняно з поняттям «система права» [41]. Цілісність, як якість, іманентно притаманна і системі права, і правовій системі. Рівень організації їх дійсно різний, і, без сумніву, система права входить як самостійний компонент у деякі, на нашу думку тільки в диференційовані, правові системи.

3. Щодо міжнародного права допустимо застосування понять «правова система» і «система права», однак зовсім у різному значенні. Тобто міжнародне право є і правовою системою, і системою права одночасно.

4. Система міжнародного права відбиває нормативну структуру міжнародного права, системні зв'язки між його нормами, певну побудову, зв'язки, субординацію і зв'язки між ними, об'єднання їх у комплекси.

5. Правову систему можна визначити як комплексне відбиття правової дійсності певного рівня організації (міждержавного, інтеграційного, державного) у взаємодії із зовнішніми компонентами (ідеологічним, нормативним, інституційним і соціологічним).

6. Елементами міжнародного права як системи права є міжнародно-правові норми, правові інститути, комплекси інститутів, підгалузі, галузі міжнародного права, що перебувають у певній взаємодії один з одним.

7. До компонентів правової системи міжнародного права слід віднести: нормативний (система права); ідеологічний (міжнародно-правові доктрини, міжнародна правосвідомість, міжнародно-правова культура); інституційний (насамперед, міжнародні організації та конференції); імплементаційний (міжнародна законність, способи реалізації норм міжнародного права, міжнародні правовідносини).

Література

1. Див.: Проблемы общей теории международного права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. чл.-кор. РАН, д-ра юрид. наук, проф. В.С. Нерсесянца. – М.: Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 281.
2. Международное право: Учебник / Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. – М.: Междунар. отношения, 1999. – С. 10.
3. Черкес М.Ю. Міжнародне право: Підручник. – 5-е вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – С. 18.
4. Ушаков Н.А. Международное право: Учебник. – М.: Юристъ, 2000. – С. 9.
5. Черкес М.Ю. Вказ. твір. – С. 23.
6. Див.: Ушаков Н.А. Вказ. твір. – С. 9-10.
7. Черниченко С.В. Теория международного права: В 2 т. Т. 1. Современные теоретические проблемы. – М.: НИМП, 1999. – С. 133.
8. Див.: Восканов С.Г. Процесс и способы согласования норм внутрис государственного права с нормами международного права // <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0403/4.html>
9. Алексеев С.С. Право на пороге нового тысячелетия: Некоторые тенденции мирового правового развития – надежда и драма современной эпохи. – М.: Статут, 2000. – С. 14.
10. Див.: Там само. – С. 14, 52, 53.
11. Див.: Марксистско-ленинская общая теория государства и права. – М., 1973. – С. 287.
12. Васильев А.М. О системах советского и международного права // Сов. гос. и право. – 1985. – № 1. – С. 23.
13. Див.: Тихомиров Ю.А. Право: национальное, международное, сравнительное // Гос. и право. – 1999. – № 8. – С. 7.
14. Див.: Алексеев С.С. Вказ. твір. – С. 47.
15. Див.: Там само.
16. Див.: Восканов С.Г. Вказ. твір // <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0403/4.html>
17. Див.: Алексеев С.С. Вказ. твір. – С. 54.
18. Див.: Там само. – С. 282.
19. Усенко Е.Т. Соотношение и взаимодействие международного и национального права и Российской Конституция // Моск. журн. междунар. права. – 1995. – № 2. – С. 18.
20. Лукашук И.И. Конституция России и международное право // Моск. журн. междунар. права. – 1995. – № 2. – С. 32-33.
21. Черкес М.Ю. Вказ. твір. – С. 18.
22. Ушаков Н.А. Вказ. твір. – С. 9.
23. Див.: Черкес М.Ю. Вказ. твір. – С. 25.
24. Черкес М.Ю. Вказ. твір. – С. 26.
25. Ушаков Н.А. Вказ. твір. – С. 10.
26. Див.: Алексеев С.С. Вказ. твір. – С. 55.
27. Див.: Цвайгерт К., Кётч Х. Введение в сравнительное право в сфере частного права: В 2 т.: Пер. с нем. – М.: Междунар. отношения, 1998. – Т. 1. – С. 108.
28. Див.: Восканов С.Г. Вказ. твір // <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0403/4.html>
29. Нешатаева Т.Н. К вопросу о правовых системах, регулирующих международные отношения // Рос. ежегод. междунар. права. 1993-94. – С. 49.
30. Див.: Алексеев С.С. Теория права. – М., 1993. – С. 99.
31. Див.: Общая теория права. – 2-е изд., испр. и доп. / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Казьмин, В.В. Ла-

- зарев и др.; Под общ. ред. А.С. Пиголкина. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1995. – С. 180.
32. Див.: Черниченко С.В. Вказ. твір. – С. 133.
33. Ушаков Н.А. Вказ. твір. – С. 30.
34. Див.: Проблемы общей теории международного права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. чл.-кор. РАН, д-ра юрид. наук, проф. В.С. Нерсесянца. – М.: Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 281.
35. Садовский В.М. Основания общей теории систем. – М., 1974. – С. 83-84.
36. Див.: Общая теория права / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Казьмин, В.В. Лазарев и др.; Под общ. ред. А.С. Пиголкина. – С. 180.
37. Див.: Ушаков Н.А. Вказ. твір. – С. 31.
38. Див.: Талалаев А.Н. Соотношение международного и внутрисоюзного права и Конституция РФ // Моск. журн. междунар. права. – 1994. – № 4 – С. 4.
39. Див.: Тихомиров Ю.А. Вказ. твір. – С. 7.
40. Див.: Проблемы общей теории международного права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. чл.-кор. РАН, д-ра юрид. наук, проф. В.С. Нерсесянца. – С. 281.
41. Див.: Восканов С.Г. Вказ. твір // <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0403/4.html>.

УДК 343.222.1/2(477)

В.М. Фінкель

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ ОБ'ЄКТИВИХ ОЗНАК ТА ФОРМИ УМИСЛУ У ЗЛОЧИНІ (СТАТТЯ 375 КК УКРАЇНИ)

Розбудова демократичної держави неможлива без системи якісного правосуддя, незалежного від будь якого недемократичного впливу з боку інших гілок влади, політичних партій, окремих осіб та інших структур. Гарантією незалежності, є недоторканість суддів [1, с. 3-5]. В теорії права, системою правосуддя прийнято називати сукупність органів та посадових осіб на яких покладений обов'язок здійснювати правосуддя [2, с. 53]. Законодавчі норми та організаційні (управлінські) засоби, які покликанні функціонально забезпечувати дієвість та функціонування будь якої державної управлінської системи, в тому числі і правосуддя, в теорії прийнято називати законодавчим анклавом. Законодавчій анклав складається з ієрархічної системи різного за галузевими належності норм законодавства [3, с. 135, 212]. Цю групу принципів та законодавчих норм, які забезпечують незалежність та недоторканість суддів, на нашу думку можливо назвати «зовнішньою» частиною системи правосуддя. Зовнішньою тому, що головною ознакою тут виступають принципи та норми, які регулюють відносини органів правосуддя та суддів з іншими суб'єктами влади та суспільства, а також норми та принципи, які захищають суддів від втручання в їх діяльність зовні. Але є в протилежність зовнішньої, існує внутрішня частина системи законодавчого забезпечення правосуддя. Це сукупність законодавчих норм, які регулюють діяльність суддів та судових органів між ними як по горизонталі, так і по вертикалі, та захищають правосуддя від протиправних посягань осіб на яких покладений обов'язок здійснення правосуддя, а саме від протиправних дій посадових та службових осіб органів судової влади [4, с. 30].